

УНИВЕРЗИТЕТ У БАЊОЈ ЛУЦИ
ФИЛОЛОШКИ ФАКУЛТЕТ

ФИЛОЛОГ

ЧАСОПИС ЗА ЈЕЗИК, КЊИЖЕВНОСТ И КУЛТУРУ

PHILOLOGIST

JOURNAL OF LANGUAGE, LITERARY AND CULTURAL STUDIES

УНИВЕРЗИТЕТ У БАЊОЈ ЛУЦИ
ФИЛОЛОШКИ ФАКУЛТЕТ

V/2012

ДАНОЈЛИЋ И ДУЧИЋ – НЕКЕ ЗАЈЕДНИЧКЕ ЦРТЕ ПОСТСИМБОЛИСТИЧКОГ ИЗРАЗА

Апстракт: У раду се бавимо додирним поетичким тачкама позне поезије Дучићеве са поезијом Милована Данојлића, од збирке Чистине и касније, полазећи од Данојлићевих увида из есеја Записи о Дучићу.

Кључне речи: Милован Данојлић, Јован Дучић, лирски опис, постсимболизам.

Пишући есеј о Јовану Дучићу краја седамдесетих година прошлог века – иначе, међу најбољим текстовима о Дучићу уопште написаним – Милован Данојлић кнеза српских песника пореди са Јејтсом, чију је поезију обилно преводио: „И један и други су показали да се од Требиња, односно од Слајгоа, до света, може напредовати само цртом беспопштедног самопорицања.“ Када песник поводом других изриче овакве тврде судове, значи да их најдубље дели. Прибегава овде Данојлић и заостреној оцени наше културе, па и себе самог као њене активне честице: „Преко Француза, ми смо, дуго, с променљивом срећом, покушавали да дођемо до себе. У Дучићевом стиху, поред усвајања александринца, тај би се утицај огледао у тежњи ка строжем регулисању реченице.“ Песник поентира општом дијагнозом, као да уједно има на уму и нежељену страну сопствених раних стихова: „Наша је болест болест источњачка. Њено је име свеобухватност која се губи у неодређености,

или замире у расплнутости“ (Данојлић 2007 : 76).

Насупрот томе, разматрање Дучићевих песама почеће констатацијом да „пажњу највише привлачи оно што је тачно запажено“ (Данојлић 2007 : 79). Тумач развија похвалу „тачном опису“ у коментарима успешних Дучићевих остварења, поготово оних из циклуса *Сунчане песме*: „Виђење је добило драматичну јасноћу“, истиче песник што је на почетку свога јавног наступа опомињао да су јасне песме опасне (Данојлић 1957 : 68); и наставља: „Појединости су изврсно уочене, од њих су изнуђена неочекивана, високо осмишљена значења. Као да је довољно загледати се оштро према било којем пределу или појави, да би нам Природа, истом, понудила кључ, понудила кључ за његово разумевање“ (Данојлић 2007 : 68). Ово пише на примеру великог претходника коме се покајно враћа песник што је пре тога испевао збирку *Чистине* (1973), и у њима песме „Да разазнаш та тако видна, ал недокучива места“, „Балада о древним речима“, „Светиљци“, „Шума. Шушањ“, у којима примењује управо такву песничку стратегију. Глас личног ауторског опита – једнако колико и читање Дучића – навео га је на овакав закључак: „Тачан

¹ Рад је настао у оквиру пројекта „Смена поетичких парадигми у српској књижевности двадесетог века: национални и европски контекст“ (178016).

Драган Хамовић

опис, у опису речи, води врло далеко. Савршено приказан исечак стварног садржи узнемирујуће почетке надстварног“ (Данојлић 2007 : 97).

У одређењима „тачан опис“ и „савршено приказан исечак стварног“ лежи и главни кључ постсимболистичког израза и Дучића и Данојлића. За песме Милована Данојлића, нарочито у збирци *Чистине*, али и пре а особито после, важи следеће Баурино запажање о третману природе у лирици Пастернака: „Он предметенепосматрауиздвојености него као делове једног ширег јединства, обележава њихове односе у сложеној целини и наглашава доминантни карактер призора колико и поједине елементе у њему“ (Баура 1970 : 239). Најчистије се такав смисао код Данојлића изводи у песми „Шума. Шушањ“:

Шушањ. Лист листу. Лесе
Од тешких грана, ломног сјаја.
Лист листу шану. Не. Пренесе
Оно од почетка. Оно без краја.

Није искорак у томе да видљива твар оличава невидљиву и тајну страну света и да су обе стране повезане у неогонетљиво јединство, него у томе што лирски описивач под појачаним диоптријом опажа ланац ситних померања, чулних сензација и микрозбивања за које поезија раније није марила. У ту сврху упослена је и затурена лексика, благогласна трења, као и елиптична синтакса песме у лирском извештају о тренутним променама у пољу описа. Још и више, стратегија минуциозног описа, именовања свега што име може имати а суделује у видљивом обиљу, примењена је у почетној, ненасловљеној песми збирке *Чистине*, чији је почетни стих „Да разазнаш тако видна, а недокучива места“. Данојлић, на начин енциклопедијског описа каквог биолога, језички оприсутњује сав безимени микрокосмос фокусираног одсечка природне средине:

коленаста стабалца,
дрхтаве јелење ноге
које стоје, укопане,
у звиждуку приземног ветра,
зимзелена слова дуж
замрзнуте стазе:
кукице, петелјке, трепељке,
зарђали пупољци,
срцасте лиске назубљене
маказицама ветра.

У таквом опису сведени простор напросто израста, као и значења његових састојака и свега укупно. Стварно садржи „узнемирујуће почетке надстварног“. Бујни микрокосмос буде жива слика макрокосмоса. У песми „Балада о древним речима“ напросто врви од збијене конкретности преплетеног сеоског и природног света, с којима је лирски субјект стопљен:

Диме се дуге ноћи уочи
зимских слава;
Цепа се кора бреста, пуца
церић на мразу
И звезда сама од себе
кадикад јаче плане;
Звери, дајте нам места;
поделимо јазбине
Где лишће од лане мирише
на цвеће од преклане.

Упоредо с поступком максималне конкретизације описа, Данојлић упошљава и личну варијанту бодлеровске „шуме симбола“, или света као књиге, или пак текста, у чијем састављању, срицању и разумевању учествују новооткривени знакови или слова мноштва природних микропојединости око нас. Марсел Рејмон, трагом студије Визана о стању лиризма с почетка XX века, сугерише да је пут након искуства симболиста водио кроз „ренесансу поетске маште“: „Требало је да природа постане, према једној Бодлеровој ријечи, рјечник облика, шума симбола; да читав

универзум пружи своје коријење у срце пјесника тако да невидљиве везе, нека врста осјетљивих нерава, могу да вежу слике за живу тачку, за централну тачку ја“ (Рејмон 1958: 126). Читав речник појмова из домена писмености транспонује песник на чињенице из природе коју детаљно, изоштрено опажа, као да чита. Отуда само у поменутој уводној песми збирке *Чистине* затичемо дуги низ метафоричких варијација на тему природе као стецишта знакова и значења: „угласти рукопис зимзеленога биља“, „зелена азбука“, „закучаста биљна слова“, „реченица вечно млада, јер се из земље храни“, „хијероглифи по лишајивом камењу“, „бодље и одсечни знаци“, „писмена са шумског тла“. Птичје канце на прагу у песми „Кућа са тремом“ постају „почетно слово у књизи мрака“. Дрво је у једној ненасловљеној песми „ускличник постојања“, а „самогласнике скрива поље“. Касније, с краја насловне поеме збирке *Пут и сјај*, опет налазимо израз тоталне симболизације, тј. алфabetизације простора:

То ми је земља, то град мој. То су ми
Знаци и слова – листови по шуми
Цвет детелине, и речи из грмља
Где успавана летошњица мрмља.

Слично и у чувеној наивној, дечјој песми Данојлићева хиљада пчела „исту реч мрмља“ читајући неко „древно штиво“. И небеса и море, у доцнијој песми „Мртва природа“, биће означени као „штива, брижно пробрана“. У „Песми о пореклу“ (*Зло и наопако*, 1991) шум шума испоставља се као јасни, иако немушти одговор на отворену идентитетску запитаност лирског субјекта:

Хуји, обноћ, из јаруга, из корења,
Из незнања, из црнога незборења,
И док слушам, обеспућен и
избрисан,

Хук ми јавља ко сам,
шта сам и чији сам.

Такав приступ описима природе и уопште окружења (па и урбаног), нарочито у песмама спрегнутим у строжи облик и краћи обим, Данојлић задржава и развија у потоњем певању. Један од изврских примера симболичке семантизације микродетаља, са суптилним аналогијама, оличава песма „Најзад март“ (*Чекајући да стане пљусак*, 1976). Свачија појединачна космогонија, тајна рођења и раста опредмећена је у голим оком невидљивом опису отварања једне семенке. На супротном полу од рађања, подразумевани сиже о поништењу, ватри и ничему изражен је у огледном, концентрисаном опису радње „разгоревања ватре“, у песми истог наслова (*Разгоревање ватре*, 2000).

Ако су и песници Данојлићеве генерације, попут Ивана В. Лалића или Борислава Радовића, на пример, посебну пажњу поклањали обликовању развијеног и подробног описа, онда сам Данојлић у песмама попут наведених искушава делотворност микрописа, који собом – понављамо – делује надстварно, опипљиво а чудесно. Ако се и у чему постиже „ренесанса поетске маште“ након симболизма, коју помиње Рејмон, онда је лирски препород у овоме. Сам опис код Данојлића није само усредсређен на ситно, него је у сталном истанчаној динамици. Опис тежи потпуној прецизности, али ни најмање није једнозначан. За такав учинак неопходно је најпре језичко умеће високог степена и најширег распона, али изнад свега фина аналитичност у раду лексичким нијансама. Исто тако, песник у сам текст неретко уграђује одгонетке имплицитно постављених симболичких значења и односа, преводи говор своје лирске „шуме симбола“ или „тајне азбуке“.

Драган Хамовић

У песми „Звезде“, објављеној средином деведесетих (потом у избору *Разгоревање ватре*), испеваној у терцинама, са погледа кроз прозор на зимско звездано небо – у бескрај што паскаловски ужасава и независно од реалне јануарске студени – тежиште описа песник надаље пребацује на унутарњи доживљај несносне тескобе, која се не може друкче уверљиво дочарати него представом из видљиве реалности. Отуда посеже за сликом „мразне пести“ (попут оне Рилкове руке што све држи), згрчене шаке што притиска сву твар и проба њену грађу („У мразну пест се година стисла, / Ово су ноћи кад Творац проба / Издржљивост твари“), али и низ тачних глаголских радњи за мучно душевно збивање прсликано на људску телесну конструкцију („и тако те // Меси и пршти, цеди и сиса / До задњег прегипа, глежња и зглоба“). У завршном делу песме Творац добија атрибуте вајара, јер напослетку, према *Светом писму*, човек је од земљаног праха и умешен, па наш свевишњи скулптор – као и сваки други мајстор ове уметности – испробава творевину, „куцка чело од теракоте“. Асоцијативно зрачење, значи, песник хитро преноси на најосновнији културни подтекст. Тиме и завршава песма, у знаку будућег васкрса траве, колико и људске наде у смисао обнове:

Куша, можеш ли ледено доба
Да издржиш, и да на врху Голготе
С травкама избориш обнову смисла.

Код познијег Данојлића налазимо и песме које као да су свесни одјек Дучићевих зрелих песама што их је Данојлић с пажњом разматрао. Конкретно и метафизичко сједињени су у тим, махом сведено датим призорима, као у песми „Свети Мрата“ збирке *Зло и наопако* („На крсту разапет црни трн. / Ноћ запоседа земљу, део по део. / Гавран, на снегу, толико црн / Колико је

снег, спрам њега, бео“), или у песми „Врата јесени“ из *Мишје рупе* (1982) („Оборено стабло: ђивот / Ко ме се, пасући, овца клања. / Што у почетку беше живот / Сада је слатки бол трајања“), или пак у песми „Дрво на утрини“ (*Чекајући да стане пљусак*):

Тако, у друштву папрати,
Коприва, гљива, бујади,
Ноћу, са кишом, плакати,
Дању, са сунцем, бујати.

Ипак, чини се да најизразитији прећутни интертекстуални дијалог са чувеном Дучићевом песмом „Сенка“ из тестаментарне *Лирике* Милован Данојлић изводи у песми „Пратиоци“ (*Пешачки монолог*, 2007), датованој на песников седамдесети рођендан:

Док сам сподбијао по земљи пете
За мном је ишло једно дете,
А преда мном, читавог века
Посртала је дуга сенка.

Симбол израстао из свима предочиве, топичне животне представе о човеку у животном ходу под „горком игром сунца“ код Данојлића се преиначава и обогаћује за додатни симбол детета и за полемичку тензију проистеклу из назначене тријаде (човек удвојен с дететом у себи и његова сенка) окупљене у лирском појединству:

Дете ми је, можда, могло рећи
Пут што спокоју води и срећи,
Ал ме је сенка, црна стокућа,
Учила да срећа није могућа.

Није ли овакав лирски резултат, дубок и прозрачан – упоредив с Дучићевим у песми „Сенка“, вероватном подтексту песме „Пратиоци“ – пример оног прижељкиваног „интегралног реализма“, који је давно помињао Драган М. Јеремић (Јеремић 1957: 8), у име младих неосим-

болиста, међу којима је био млади, револтирани и како је сам признао у одговору на анкету часопису *Дело* из 1957. године – собом тада незадовољни песник Данојлић? Начелно разрешење почетничког ауторског незадовољства налазимо у закључку напомене с краја књиге *Ране и нове песме* (1979), склопљене скоро истовремено с писањем есеја о Дучићу: „И спонтаност ваља неговати, а до изворности се писац мора пробијати. Лепота је нешто чему се служи [...]. Поезију храни тежња ка савршеном; на путу ка врховно тачном изразу ниједна реч није последња ни неприкосновена“ (Данојлић 1979: 131). Ко би могао да потцени овако продорно тачну артикулацију егзистенцијалних преокупација које поезија тежи да изражава, до чега се не долази тек тако, него по цену „беспштедног самопорицања“ и стрпљивог

пробијања до изворности, прекривене слојевима површинских, скорелих или случајних значења.

Литература

1. Баура, С. М. (1970), *Наслеђе симболизма. Стваралачки експеримент*, Превео Душан Пувачић, Београд.
2. Данојлић, Милован (1957), Одговор Милована Данојлића на анкету „Искушење поезије“, *Дело*, Београд, год. 3, бр. 1.
3. Данојлић, Милован (1979), *Ране и нове песме*, Београд.
4. Данојлић, Милован (2007), *Песници*, Београд.
5. Јеремић, Драган М. (1957), „Интегрални реализам“, *НИН*, бр. 315, Београд.
6. Рејмон, Марсел (1958), *Од Бодлера до надреализма*, Превео Миленко Видаковић, Сарајево.

DANOJLIĆ AND DUČIĆ – SOME COMMON TRAITS OF POST-SYMBOLIST EXPRESSION

Summary

The paper opens with Danojlić's critique of Dučić's poetry from the cycle of *Sunčane pesme* (*Sunny poems*). In phrases such as 'exact description' and 'a perfectly displayed extract of reality', which Danojlić uses in his critique, lies the key to understanding the post-symbolist expression of both poets. In Dučić's, as well as Danojlić's, poems these extracts reflect the mystical unity of both the visible and invisible side of the world, but it is Danojlić who, in his collection named *Čistine* (*Open spaces*) of 1973 and in his later works, too, in a lyrical description, under close scrutiny, notices in them a chain of minute movements, sensory palpitation and micro-happenings. For that purpose, he deploys dated words, euphonic frictions, as well as elliptic syntax, in a lyrical report on the current changes in the field of description. He applies the strategy of minute description, naming everything that enriches the visible world which can be named. Along with the procedure of maximal concretization of description, Danojlić applies his own version of Baudelairean 'wood of symbols', the world seen as a book or a text, comprised of a multitude of natural particles around us.